

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Експериментальна психологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
053 Психологія (практична психологія)**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС гуманітарних та
соціально- економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол №8 від 15.08.2023)

Розробники:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент Твердохвалова Ю.Л.
2. Викладач кафедри соціології та психології Чепелева Н.І.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології факультету № 7 Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», кандидат психологічних наук, доцент Старовойт Т.П.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1 Становлення і розвиток експериментального методу в психології	10	2	2	-	-	6	Екзамен
Тема № 2 Експеримент як метод психологічного дослідження	10	2	2	-	-	6	
Тема №3 Змінні у структурі психологічного експерименту	8	2	2	-	-	4	
Тема № 4: Гіпотези у психологічному дослідженні	8	2	2	-	-	4	
Тема № 5: Етапи експериментального дослідження психіки	8	2	2	-	-	4	
Тема № 6: Планування експерименту	8	2	2	-	-	4	
Тема № 7: Інтерпретація результатів експериментального дослідження психіки	10	4	4	-	-	2	
Тема № 8: Типи експериментів у психології	8	2	2	-	-	4	
Тема № 9: Кореляційні дослідження у психології	10	2	2	-	-	6	
Тема № 10: Соціально – психологічні аспекти психологічного дослідження	10	4	4	-	-	2	

Всього за семестр № 5	90	24	24	-	-	42	
------------------------------	-----------	-----------	-----------	----------	----------	-----------	--

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	З них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні	Самостійна робота	
Тема № 1 Становлення і розвиток експериментального методу в психології	10	2	2	-	-	6	Екзамен
Тема № 2 Експеримент як метод психологічного дослідження	10	-	-	-	-	10	
Тема №3 Змінні у структурі психологічного експерименту	8	-	-	-	-	8	
Тема № 4: Гіпотези у психологічному дослідженні	8	-	-	-	-	8	
Тема № 5: Етапи експериментального дослідження психіки	8	-	-	-	-	8	
Тема № 6: Планування експерименту	8	-	-	-	-	8	
Тема № 7: Інтерпретація результатів експериментального дослідження психіки	10	2	2	-	-	6	
Тема № 8: Типи експериментів у психології	8	-	-	-	-	8	
Тема № 9: Кореляційні дослідження у психології	10		-	-	-	10	
Тема № 10: Соціально – психологічні аспекти психологічного дослідження	10	2	2	-	-	6	
Всього за семестр № 5	90	6	6	-	-	78	

2.Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1 Становлення і розвиток експериментального методу в психології.

Семінарське заняття: Характеристика періодів становлення експериментальної психології.

Навчальна мета заняття: сформувати знання про особливості становлення та розвиток експериментального методу в психології.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Періоди становлення експериментальної психології.
2. Етапи психологічного експерименту.

Література:

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав,. 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Подати в хронологічній таблиці характеристику періодів та етапів становлення експериментальної психології.

Дата/дати	Представники	Характеристика
I період. Передумови виникнення		
1 етап		
2 етап		
II період. Донауковий		
1 етап		
2 етап		
III період. Науковий		
1 етап		
2 етап		
IV період. Сучасний		
1 етап		
2 етап		

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно становлення і розвитку експериментального методу в психології.

Тема № 2 Експеримент як метод психологічного дослідження.

Семінарське заняття: процедура написання психологічного портрету.

Навчальна мета заняття: ознайомити з структурними компонентами психологічної характеристики особистості та з процедурою написання власного психологічного портрету.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Психологічний портрет, як інструмент психолога.

Література:

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав., 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>

3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Складання психологічного портрета це один із складних та важливих завдань психолога. Адже всі люди вміють адаптуватися, пристосовуватися до певних обставин та роблять вони це по різному. Одні зорієнтовуються в конкретний момент і легко пристосовуються до даної ситуації, такі люди як правило краще працюють при прийнятті рішення. Інші — орієнтуються на минуле, здатні діяти в межах жорсткої структури з чіткими рамками дозволу і заборони, правами і обов'язками — вони здатні працювати при виконанні завдання з чіткими інструкціями. Треті — орієнтуються на майбутнє з неадекватними ситуаціями поведінки — такі особи частіше виступають генераторами ідей.

Кожному психологу важливо навчитися розкривати свої внутрішні психологічні резерви. Для цього потрібно могли в першу чергу пізнати себе та інших, виявити темперамент, характер, спрямованість особистості і т.д.

Завдяки цим *компонентам* можна скласти психологічний портрет:

1. ТЕМПЕРАМЕНТ.

Завдяки темпераменту, властивому людям від народження одні — швидкі, рухливі, схильні до емоційних реакцій, інші — повільні і спокійні. Темперамент — це фундамент нашої особистості, заснований на нервовій системі і залежить від будови тіла людини, обміну речовин в організмі. Риси темпераменту піддаються зміни, так як вони найчастіше передаються у спадок. Потрібно в першу чергу зрозуміти його особливості, щоб визначитися з родом діяльності людини.

До кожного типу темпераменту потрібно знайти свій підхід:

Сангвініки — володіють сильною нервовою системою, врівноважені і рухливі, хоча збудження у них легко змінюється гальмуванням і навпаки. Такі люди завжди обіцяють, що зроблять, але не завжди виконують обіцяне, тому їх потрібно постійно перевіряти і контролювати. Його плюси — чуйність,

товариськість, життєрадісність, мінуси — легковажність, поверховість, ненадійність.

Холерик — володіє неврівноваженою нервовою системою, де переважає почуття збудження над почуттями гальмування. Вони весь час повинні бути зайняті справою, бо він свою активність направити на колектив і розкладе його зсередини. Його плюси — енергійність, цілеспрямованість, рухливість, мінуси — запальність, агресивність, конфліктність.

Флегматик — з сильним, врівноваженим, але інертним, нерухомим типом нервової системи. Він не може працювати на швидкість і швидкість, їх головне не підганяти, він розраховує свої сили і час і здасть свою справу в кожному випадку. Його плюси — стійкість, постійність, надійність, терплячість, активність, мінуси — повільність, байдужість, часом навіть сухість.

Меланхолік — зі слабким, неврівноваженим типом нервової системи. На таких людей не можна кричати, тиснути, давати різкі вказівки, так як вони дуже чутливі і ранимі. Їх плюси — доброзичливість, співчуття, м'якість, людяність, мінуси — недовірливість, вразливість, замкнутість і дуже низька працездатність.

В роботі холерика легше з сангвініком, сангвініку з меланхоліком. меланхоліку з флегматиком.

2. ХАРАКТЕР.

В характері людини виражаються її суттєві особливості. Риси характеру — це властивості особистості, стійкі особливості поведінки людини. Структуру характеру ділять на 4 групи, які виражають ставлення особистості до певної діяльності:

До праці — працьовитість, сумлінність, наполегливість, відповідальність, ініціативність, протипагу цьому — лінь, безвідповідальність, пасивність, схильність до рутинної роботи;

До колективу і до суспільства в цілому — товариськість, чуйність, повагу, протилежність — замкненість, піклування, грубість, бездушність.

До самого себе — самокритичність, гордість, почуття власної гідності і в чому то скромність. протилежне цьому — сумнів, егоїзм, зарозумілість, образливість.

До речей — акуратність, ощадливість, щедрість, протилежне — скупість.

Формується характер завдяки морально-вольовим якостям особистості, на даному етапі виділяють 4 типи характеру:

Демонстративні особистості дуже сильно висловлюють свої емоції і переживають їх. Вони можуть брехати, не розуміючи цього, хоча не здатні прикидатися і намагаються постійно переконати оточуючих. Вони дуже артистичні натури, які вміють грати своїми почуттями на публіці. Завдяки своїй артистичності мають позитивні риси — дуже добре розуміють іншої людини, вони можуть стати письменниками, акторами і соціальними працівниками. Приймають свої рішення стрімко і імпульсивно, нічого не обдумуючи.

Педантичний тип — протилежність демонстративному типу. Їх негативні риси — нерішучість і постійне відчуття страху за своє життя, можуть висловити позитивні якості такі як, пунктуальність, акуратність, відповідальність, розважливість. Довго коливаються при прийнятті рішення і ретельно обмірковують свої дії.

Застрагаючий тип — довго затримують свої почуття гнів, лють, страх і так само довго і яскраво переживають свої досягнення. Відрізняються вразливістю й злопам'ятністю. Вони можуть пробачити образу, але ніколи не забудуть її.

Збудливий тип — постійно незадоволені, дратівливі. Не вміють керувати собою, що часто призводить до конфліктів.

3. ЗДІБНОСТІ.

Здібності вимірюються шляхом вирішення певних завдань. Вони поділяються на два види:

Загальні формуються розвитком інтелекту. До них відносяться працьовитість і працездатність, уважність, зібраність, гнучкість розуму, адаптація та вміння орієнтуватися у важких життєвих ситуаціях.

Спеціальні здібності — це розвиток до певного типу діяльності.

4. СПРЯМОВАНІСТЬ.

Це куди саме спрямовано діяльність людини, буває спрямованість на себе, на задачу і на спілкування. Тут важливо визначити потреби в певній спрямованості мотивів людини.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІСТЬ.

Це ядро інтелекту — забезпечує реалізацію здатності людини оцінювати ситуацію, приймати рішення відповідно зі своєю поведінкою. Структура інтелекту залежить від віку, освіти та індивідуальних особливостей.

6. ЕМОЦІЙНІСТЬ.

Поділяється на волю та емоції. Розум і воля підкоряються нам, а емоції виникають мимо нашої волі і бажань. Ми можемо приховувати емоції і вихлюпувати їх назовні, але завдяки цьому вони не слабшають. Керувати емоціями необхідно, вони поділяються на: афект, власне емоції, почуття, настрої, стрес.

7. УМІННЯ СПІЛКУВАТИСЯ.

Це насамперед процес взаємодії людей. Вміння людини спілкуватися з оточуючими характеризується як комунікабельність. Кожна людина, незалежно від свого віку і статусу повинен вміти знайти спільну нитку в розмові, вміти знаходити позитивну спрямованість для вивчення навколишнього світу. Спілкування може бути вербальним — в різних формах і невербальних — мімікою, жестами.

Діляться на види — діалог, масове, групове, анонімне; канали — зоровий, слуховий, за допомогою дотиків — тактильний і за допомогою відчуття свого тіла — соматосенсорний.

8. САМООЦІНКА.

Людина оцінює свої здібності, вчинки і можливості. Вона може бути заниженою, завищеною або адекватною, що буває досить рідко. Тому як ви себе оцінюєте, знаєте та самоусвідомлюєте впливатиме на виконання даної роботи.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно експерименту як методу психологічного дослідження.

Тема № 3 Змінні у структурі психологічного експерименту.

Семінарське заняття: дослідження професійної спостережливості.

Навчальна мета заняття: сформулювати знання про спостереження як про метод цілеспрямованого пізнання людини та сприяти розвитку спостережливості як професійної якості.

Кількість годин 2 - год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Спостереження, як метод цілеспрямованого пізнання людини.
2. Розвиток спостережливості як професійна якість психолога.

Література:

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав, 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

I. Виконати 3 вправи та тест на дослідження власної спостережливості.

Вправа 1. На основі цього висновку визначте: а) що було об'єктом спостереження? б) яка мета спостереження? в) при яких обставинах велося спостереження?

На основі тривалих спостережень за спортсменами професор А. Ц. Пуні прийшов до наступних висновків: Сильне передстартове збудження поряд з м'язовою скутістю може супроводжуватися загальним руховим збудженням, найчастіше реалізований у підвищенні звичного темпу рухів і мови. Спортсмен

метушиться, безпричинно поспішає, хоча і робить все заздалегідь, без всяких підстав боїться запізнитися до старту.

Для оволодіння самостійним контролем за темпом рухів і мови існують різноманітні вправи, загальні принципи яких полягають у наступному: 1) тренувати плавність і повільність рухів; 2) чергувати в тренуванні швидкий і повільний, плавний і різкий темп; 3) організувати життя так, щоб обставини не змушували поспішати.

Вправа 2. Визначте вид спостереження.

Приклад. У 60-ті роки ХХ ст. Джейн Гудолл вивчала особливості життя диких шимпанзе. В процесі досліджень спостерігач зазвичай тихо сиділа у чагарниках, поки об'єкти, звикнувши до неї, не переставали звертати уваги на дивну глядачку і не поверталися до нормального способу дій. При цьому в кількох випадках були зафіксовані на плівку епізоди, які свідчать про те, що шимпанзе використовують і навіть виготовляють знаряддя праці. Зокрема, очистивши від листя прутик, вони повільно опускали «вудку» всередину термітника. Комах, що вчепилися в чужорідний предмет, витягали наверх і поїдали хитромудрі ловці... .

Вправа 3. «Прочитайте» міміку дівчини і запишіть значення кожного виразу обличчя, згідно їх нумерації (див. Рис.) в таблицю. Перевірте результати з істинними значеннями мімічних виразів обличчя та оцініть власну спостережливість або прогнозованість.

Рис. 83. Тест (FMST)

Рис. Міміка дівчини.

Значення виразу обличчя	Щастя	Інтерес	Здивування	Рішучість	Збентеження (Зніяковілість)
Ваша відповідь					
Правильна відповідь					
Значення виразу обличчя	Гнів	Смуток	Відраза	Презирство	Страх
Ваша відповідь					
Правильна відповідь					

Тест «Чи спостережливі Ви?».

1. Ви заходите в іншу установу:
  - а) звертаєте увагу на розміщення столів і стільців;
  - б) звертаєте увагу на точне розміщення предметів;
  - в) розглядаєте розміщені на стінах предмети.
2. Зустрічаючись з людиною, Ви:
  - а) дивитесь їй в обличчя;
  - б) непомітно оглядаєте її з ніг до голови;
  - в) звертаєте увагу лише на окремі частини обличчя (очі, ніс...).
3. Що Ви запам'ятовуєте і відчуваєте, перебуваючи на природі?
  - а) кольори;
  - б) небо;
  - в) почуття радості чи смутку, що охоплювало Вас тоді?
4. Прокинувшись зранку від сну, Ви:
  - а) відразу згадуєте, що слід сьогодні зробити;
  - б) згадуєте, що наснилося;
  - в) обмірковуєте те, що відбулося вчора.
5. Потрапляючи у громадський транспорт, Ви:
  - а) проходите вперед, не дивлячись ні на кого;
  - б) розглядаєте тих, хто сидить поряд;
  - в) обмінюєтесь словами з тим, хто стоїть поряд.
6. На вулиці Ви:
  - а) спостерігаєте за транспортом;
  - б) дивитесь на фасади будинків;
  - в) спостерігаєте за перехожими.
7. Коли Ви розглядаєте вітрини, то:
  - а) цікавитесь лише тим, що може Вам знадобитися;
  - б) розглядаєте те, що Вам у даний момент не потрібно;
  - в) кілька разів розглядаєте кожен предмет.
8. Якщо Вам у будинку необхідно щось знайти, то Ви:
  - а) зосереджуєтесь на тому місці, де, як Ви передбачаєте, могли залишити цей предмет;
  - б) шукаєте всюди;
  - в) просите інших допомогти Вам.
9. Розглядаючи старі групові фотографії Ваших близьких, Ви:
  - а) хвилюєтесь;
  - б) Вам стає смішно;
  - в) Ви намагаєтесь упізнати тих, хто є на фотографії.
10. Уявіть, що Вам пропонують зіграти у невідому азартну гру, Ви:
  - а) пробуєте навчитись грати;
  - б) спочатку погоджуєтесь, а потім відмовляєтесь;
  - в) взагалі не граєте.
11. Ви на когось чекаєте в парку і:
  - а) спостерігаєте за тим, хто поряд з Вами;
  - б) читаєте газету;
  - в) про щось думаєте.
12. У зоряну ніч Ви:
  - а) розглядаєте сузір'я;

- б) бездумно дивитесь на небо;
 в) взагалі на небо не дивитесь.
13. Читаючи книгу, Ви:
 а) позначаєте олівцем те місце, до якого Ви дочитали;
 б) залишаєте закладку;
 в) довіряєте своїй пам'яті.
14. Про своїх сусідів Ви пам'ятаєте:
 а) їхнє ім'я та по батькові;
 б) їхню зовнішність;
 в) ні те, ні інше.
15. Побачивши сервірований стіл, Ви:
 а) захоплюєтесь його вишуканістю;
 б) перевіряєте, чи все є на своєму місці;
 в) дивитесь, чи всі крісла розставлені так, як потрібно.

Ключ: Підрахуйте бали відповідно до таблиці і визначте їхню суму.

№ запитання		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Варіанти відповіді	а	3	5	10	10	3	5	3	10	5	10	10	10	10	10	3
	б	10	10	5	3	5	3	5	5	3	5	5	5	5	5	10
	в	5	3	3	5	10	10	10	3	10	3	3	3	3	3	5

Опрацювання даних.

Інтерпретація:

150-100 балів. Безперечно, Ви надзвичайно спостережливі. Разом із тим Ви здатні аналізувати себе, свої вчинки. Ви в змозі з великою точністю оцінити іншу людину. 99-75 балів. У Вас досить розвинена спостережливність, але все ж, даючи оцінку, Ви іноді виявляєте упередженість. І це Вам заважає у точній і адекватній оцінці подій.

74-45 балів. Вас не дуже цікавить те, що приховується за зовнішністю, манерою поведінки, хоча, під час спілкування у Вас не виникає яких-небудь серйозних психологічних проблем, пов'язаних із упередженістю.

Менше 45 балів. Ви абсолютно не цікавитеся думками тих, хто поруч із Вами, бо надто зайняті, Вам ніколи аналізувати навіть власні вчинки, не говорячи про чужі. Те, що відбувається навколо, не привертає Вашої уваги.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно змінних у психологічному експерименті.

Тема № 4 Гіпотези у психологічному дослідженні.

Семінарське заняття: наукове дослідження та його етапи.

Навчальна мета заняття: сформувати знання про особливості послідовності проведення наукового дослідження.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Основні етапи наукового дослідження.
2. Схема проведення наукового дослідження.

Література

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав, 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

I. В групі з 2 осіб поетапно розкрити схему наукового дослідження, що проводив дослідник. Приклад схеми подається:

Автор наукового дослідження: Пушак Юлія Андріївна

I. Постановка наукової проблеми:

- 1) формулювання теми дослідження: «Психолого-педагогічні способи пониження емоційної напруженості у першокурсників ВНЗ»;
- 2) формулювання загальної гіпотези. Гіпотеза дослідження - пропонується корекційна програма, що охоплює систему позааудиторних занять, спрямованих на розвиток адекватної самооцінки та навчання методам самоконтролю, сприяє пониженню емоційної напруженості у першокурсників.
- 3) визначення об'єкта та предмета дослідження. Об'єкт дослідження - емоційна напруженість осіб юнацького віку. Предмет дослідження - психолого-педагогічні способи корекції емоційної напруженості у першокурсників ВНЗ.

4) формулювання загальної мети дослідження. Мета дослідження - виявлення особливостей емоційної напруженості у першокурсників ВНЗ та теоретичне обґрунтування, розробка й апробування комплексної програми її корекції.

II. Теоретичний аналіз проблеми:

1) ....

2) ....

III. Практична реалізація визначених шляхів вирішення питання.

1) .....

2) .....

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно гіпотези у психологічному дослідженні.

Тема № 5 Етапи експериментального дослідження психіки.

Семінарське заняття: дослідження просторової уяви методом хронометрії розумових дій (за методикою Шепарда), методики дослідження уяви.

Навчальна мета заняття: сформувані знання про пізнавальні процеси, а саме, проблема внутрішньої репрезентації інформації про просторові властивості об'єктів.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Проблема внутрішньої репрезентації інформації.
2. Індивідуальні просторові здібності.

Література

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав., 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>

5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf

https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Набір зображень 16 пар тривимірних об'єктів (рис.1); секундомір; форма протоколу.

I. Опрацюйте теоретичну частину та виконайте завдання.

Теоретична частина

У центрі уваги психології пізнавальних процесів в останні два десятиліття перебуває проблема внутрішньої репрезентації інформації про просторові властивості об'єктів. Під **внутрішньою репрезентацією** в широкому сенсі розуміють зміст, структуру і організацію знань про світ. При цьому ключовим завданням є визначення типу і ступеня відповідності (або ізоморфізму) між уявленнями суб'єкта про об'єкти, внутрішніми для нього операціями, з однієї сторони, і реальністю зовнішнього світу - з іншої.

Для з'ясування природи внутрішньої репрезентації часто використовують метод хронометрії розумових дій, заснований на припущенні, що про їх структуру можна судити за часом, необхідному для вирішення певної просторової задачі.

Класичною серед робіт цього напрямку вважається методика, іменована методикою розумового обертання, запропонована в 1971 р. Шепардом і широко застосовується у різних модифікаціях. В роботі Шепарда випробуванням пропонувалося визначити тотожність чи відмінність за формою всередині кожної з декількох пар тривимірних об'єктів, зображених з урахуванням перспективи. Причому об'єкти в парах могли відрізнятися не тільки за формою, але і по їх орієнтації у просторі, відрізняючись поворотом або в площині рисунка, або в площині третього виміру. Лінійна залежність часу встановлення тотожності об'єктів випробуванням від кута їх повороту відносно один одного дозволила зробити висновок, що *завдання вирішується шляхом розумового обертання образу об'єкта для його зіставлення з еталоном*. Тому можна стверджувати, що внутрішній процес проходить покроково ті ж проміжні стадії, що і зовнішній, зберігаючи таким чином поелементне відповідність зовнішнього процесу ротації. Студенти діляться на пари: випробуваний і експериментатор. Перед початком досвіду експериментатор повідомляє випробуваному інструкцію.

Інструкція випробуваному: «Вам будуть пред'явлені пари зображень тривимірних об'єктів, по-різному розташованих у просторі.

Ваше завдання - вирішити: один і той же об'єкт зображений на обох картинках чи різні об'єкти. Відповідайте "однакові" або "різні". Працюйте швидко і точно».

Потім експериментатор показує випробуваному по черзі кожну пару картинок, реєструючи його відповідь і час рішення в протоколі.

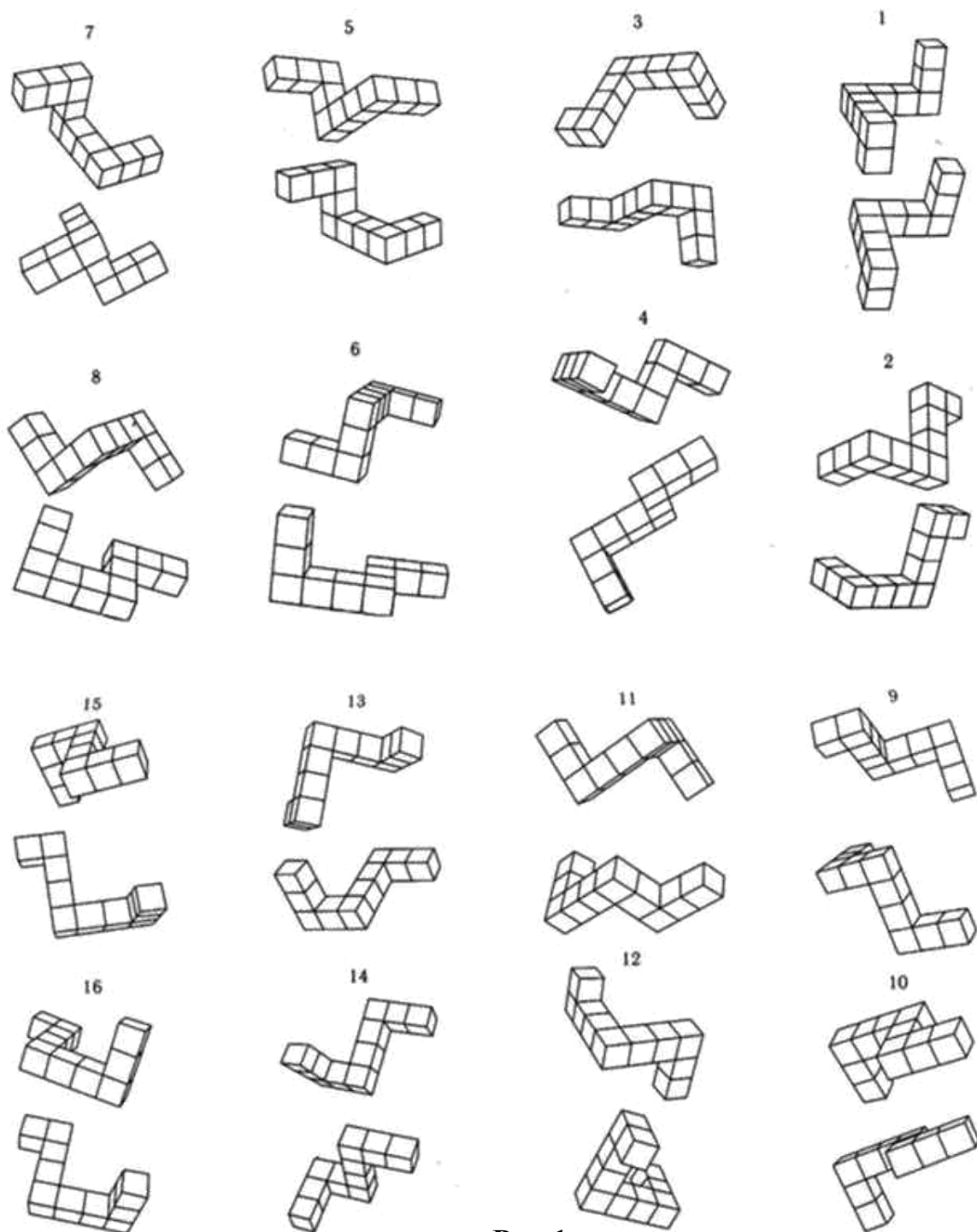
Обробка результатів

1. Кожен випробуваний будує для себе графік залежності часу встановлення тотожності об'єктів від кута їх повороту один відносно одного, враховуючи тільки правильні рішення.
2. Порівняйте результати всіх випробовуваних у групі і виявіть індивідуальні відмінності. Проаналізуйте причини відхилень від лінійної залежності, якщо такі є.

Вимірювальна характеристика

Номер проби	Кут повороту, градус*.	Відповідь досліджуваного		Час розв'язки, секунд
		однакові	різні	
1	20			
2	40			
3	—			
4	100			
5	40			
6	—			
7	80			
8	—			
9	—			
10	20			
11	—			
12	100			
13	—			
14	80			
15	—			
16	40			

* Кут повороту зазначений тільки для однакових об'єктів.

Рис.1.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно етапів експериментального дослідження психіки.

Тема № 6 Планування експерименту.

Семінарське заняття: вивчення та застосування вимірювальних шкал.

Навчальна мета заняття: сформулювати знання про основні характеристики шкал та їх застосування в експериментальному дослідженні.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Проблема шкал у психологічному вимірюванні.
2. Типи вимірювальних шкал.

Література

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав,. 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

I. Опрацюйте теоретичну частину та виконайте практичні вправи.

Теоретична частина

Психологічні змінні, за одиничним виключенням, не мають власних вимірювальних одиниць. Тому у більшості випадків значення психологічної

ознаки визначається за допомогою спеціальних вимірювальних шкал. За С.Стівенсом (1951р.), існує 4 типи вимірювальних шкал:

- 1) номінальна або шкала найменувань;
- 2) порядкова або ординарна чи рангова шкала;
- 3) інтервальна або шкала рівних інтервалів;
- 4) шкала рівних відношень, чи шкала відношень.

Вимірювання, які здійснюються за допомогою двох перших шкал, вважають якісними, а ті що здійснюються за допомогою двох останніх шкал - кількісними.

Отже, застосування тих чи інших статистичних методів визначається тим, до якої статистичної шкали належить отриманий матеріал. Отримавши у відповідній шкалі масив експериментальних даних, психолог починає кінцеве оформлення результатів своєї роботи у вигляді таблиць, графіків, структурних схем (графів), діаграм та інших процедур, необхідних для отримання висновку свого експериментального дослідження. Розглянемо детально всі 4 шкали.

Номінальна шкала (шкала найменувань або номінативна шкала).

Вимірювання в номінальній шкалі полягає у присвоєнні які-небудь властивості чи ознаці певного позначення чи символу (числового, буквеного і т. д.). По суті, процедура вимірювання зводиться до класифікації властивостей, групування об'єктів, до об'єднання їх в класи, групи, при умові, що об'єкти, що належать до одного класу, ідентичні (або аналогічні) один одному щодо якоїсь ознаки або властивості, тоді як об'єкти, що різняться за цією ознакою, попадають в різні класи.

приклад: а) класифікація смакових якостей: А - солодке, В - гірке, С - кисле; б) кольору видимого спектру: червоний, зелений, синій та ін.; в) національність: А білорус, В - російський, С - українець; г) розбиття людей за чотирма типами темпераменту: сангвінік, флегматик, меланхолік, холерик. До цієї шкали відносяться матеріали в яких об'єкти, що вивчаються різняться за *якістю*. При обробці таких матеріалів немає ніякої потреби в тому, щоб розмішувати ці об'єкти в якомусь порядку, виходячи із їх характеристик. В принципі об'єкти можна розмістити у будь-якій послідовності.

Класичний приклад вимірювання за номінальною шкалою у психології - поділ людей за типами темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Найпростішою номінальною шкалою називають - *дихотомічною*. Отже, **номінальна шкала** - це шкала, в якій символами (цифрами, буквами) позначається приналежність конкретного індивіда до якогось класу (групи). При вимірюваннях за дихотомічною шкалою ознаки можна кодувати двома символами чи цифрами, тобто це шкали типу «+» чи «-», або «1» чи «2», «А» - «Б», а також будь-які два відмінні один від одного символи. Ознака, яка вимірюється за дихотомічною шкалою називається *альтернативною*.

Приклад, що відноситься до вимірювань за дихотомічною шкалою: обстежуваний відповів на питання *так* або *ні*, хтось проголосував *за*, хтось *проти* тощо. В усіх перерахованих випадках отримуємо дві неперетинаючі множини,

відносно яких можна тільки підрахувати кількість індивідів, що володіють тією чи іншою ознакою.

Порядкова (рангова, ординарна) шкала.

Порядкова шкала (рангова шкала) - це шкала, що класифікує за принципом «більше - менше», «вище - нижче», «сильніше - слабше». Вимірювання в цій шкалі передбачає приписування об'єктам чисел в залежності від ступеня вираженості вимірюваної властивості. Якщо в попередній шкалі було несуттєво, в якому порядку розташовуються виміряні ознаки, то в порядковій шкалою всі ознаки розташовуються за рангом - від найбільшого (високого, сильного, розумного і т. д.) до найменшого (низького, слабкого, дурного тощо) або навпаки. Типовий і дуже добре відомий усім приклад порядкової шкали - це шкільні оцінки: від 12 до 1 бала.

Правила рангування

Приклад. Обстежуваному дають завдання в якому сім особистісних якостей необхідно впорядкувати (прорангувати) у двох стовпцях: у лівому стовпці у відповідності із особливостями його «Я-реального», а в правому стовпці, у відповідності із особливостями «Я-ідеального». Результати рангування записують у таблицю.

«Я-реальне»	Якості особистості	«Я-ідеальне»
7	Відповідальність	1
1	Комунікабельність	5
3	Наполегливість	7
2	Енергійність	6
5	Життєрадісність	4
4	Терплячість	3
6	Рішучість	2

Рангування у правому стовпці здійснюється таким чином: оскільки є всього 7 якостей, то максимальний ранг 7 приписується якості найбільш притаманній на даний час, а мінімальний 1 - найменш притаманній. Всім іншим ознакам, у відповідності із ступенем їх вираженості приписується ранг від 6 до 2, відповідно.

У правому стовпчику проводиться рангування у відповідності з тим, якими якостями людина хотіла б володіти в ідеалі. Максимально бажаний ставиться відповідно найбільший ранг, найменш бажаний якості найменша величина рангу.

Процедура рангування по суті є формальною, тому в залежності від бажання можна проставляти величини рангів і у протилежному порядку, тобто найбільш вираженій якості приписувати ранг 1, найменш вираженій - ранг 7.

Перевірка правильності рангування

Процедура рангування досить проста, однак помилки можуть виникнути досить несподівано. Тому завжди проводячи рангування, необхідно перевірити правильність реалізації цієї процедури. В найбільш загальному випадку для

перевірки правильності рангування стовпця (чи рядка) ознак застосовують наступну формулу:

Якщо рангується N ознак, то сума всіх отриманих рангів має бути рівна: $\sum(\text{сума рангів}) = 1 + 2 + 3 \dots + N = N(N+1)/2$ (1.1)

де № кількість прорангованих ознак.

Співпадання суми рангів за формулою (1.1) і за реальними результатами рангування експериментальних даних є підтвердженням правильності рангування.

У розглянутому прикладі N число прорангованих ознак $N=7$, тому сума рангів, обчислена за формулою (1.1) має бути: $8 = 7 \cdot 8/2 = 28$.

Додамо величини рангів окремо для лівого і правого стовпця таблиці:

$7+1+3+2+5+4+6=28$ - для лівого стовпця;

$1+5+7+6+4+3+2=28$ - для правого стовпця.

Сума рангів, обчислена за формулою (1.1) і в результаті реального рангування, співпала, отже рангування проведене правильно. Подібну перевірку слід обов'язково робити після кожного рангування.

3 і 4. Шкала інтервалів та шкала відношень.

У шкалі інтервалів чи інтервальній шкалі, кожне із можливих значень вимірювальних величин знаходиться від наступного на рівні відстані. Основне поняття цієї шкали - **інтервал**, який можна визначити як частину вимірювальної властивості між двома сусідніми позиціями на шкалі. Розмір інтервалу величина фіксована і постійна на всіх ділянках шкали. Для

вимірювання при допомозі інтервальної шкали встановлюються спеціальні одиниці вимірювання; в психології стени і стенайни. Інколи це говорять, що *інтервальна шкала* - це шкала у тестових одиницях: балах, секундах, сантиметрах, грамах тощо. Важливою особливістю шкали інтервалів є те, що у неї немає природної точки відліку (нуль умовний і не вказує на відсутність ознаки, що вимірюється).

Так, у психології часто використовують семантичний диференціал Ч.Осгуда, який є прикладом вимірювання за інтервальною шкалою різних психологічних особливості особистості, соціальних установок, ціннісних орієнтацій, різних аспектів самооцінки і т.д.

-3 -2 -1	0	1 2 3
Абсолютно не згодний	Не знаю	Абсолютно згодний

Однак, як підкреслює С. Стівенс і ряд інших дослідників, психологічний ряд вимірювання в шкалі інтервалів по суті не рідко є вимірюваннями виконаними в шкалі порядку. Основою для цього твердження є факт, що функціональні можливості людини змінюються в залежності від різних умов.

Принципово важливим є те, що для експериментальних даних, отриманих в ці шкалі, застосовується велика кількість статистичних методів.

Шкала відношень. Шкалу відношень називають також шкалою рівних відношень. Ідеалом вимірювальної процедури є отримання таких даних про

вираження властивостей об'єктів, коли можна сказати, у скільки раз один об'єкт більший чи менший за іншого. Особливістю цієї шкали є наявність чітко і незмінно *фіксованого нуля*, що означає повну відсутність якої-небудь властивості чи ознаки. Шкала відношень відрізняється від шкали відношень тим, що на ній встановлене положення «дійсного» нуля і класичним прикладом - шкала температур Кельвіна.

В психології ця шкала практично не використовується. Одним із винятків є шкали оцінки компетентності. Дійсно, можна припустити «нульову» обізнаність досліджуваного у якійсь сфері знань (наприклад, моє знання ескімоської мови) або «нульовий» рівень володіння якоюсь навичкою.

Саме в шкалі відношень проводяться точні і дуже точні вимірювання таких наук як фізика, хімія, мікробіологія та ін..

II. Практична частина

Для кожного із наведених нижче досліджень визначте, яка шкала вимірювання була застосована при вимірюванні характеристик поведінки.

1. Сергій хоче в'ясувати, з яких предметів учні елітних шкіл і учні звичайних шкіл мають кращу успішність: точних, гуманітарних чи природничих.
2. Федір вирішив дослідити чи дійсно щурі, які вивчили один лабіринт, вивчать другий лабіринт швидше від ненавчених.
3. Максим припускає, що діти оцінюють кольорові телевізійні програми вище, ніж чорно-білі, а у дорослих колір не впливає на оцінку.
4. Ніна стверджує, що соматотип змінюється з віком, а тому пропонує визначати соматотип в групі людей в 10, 15, 20 років за шкалою Шелдона.
5. Софія вивчає готовність людей допомагати оточуючим і вважає, що вона залежить від погоди - ймовірність надання допомоги в сонячний день вища, ніж у похмурий.
6. Адам хоче з'ясувати, котрий із п'яти нових сортів пива більше сподобається (тобто, оцінений як №1) постійним відвідувачам його бару.
7. Олена вивчає, як студенти оцінюють безпечні райони міста. Вона запропонувала студентам скласти картки з найменуванням районів міста в стопку так, щоб найбільш безпечні райони були зверху, а найбільш ризиковані - знизу.
8. Леонід вважає, що люди із синдромом нав'язливих станів зроблять менше помилок в написанні звітів по стандарту АРА (американська психол. асоціація), ніж здорові люди.

Шкала	Дослідження

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно планування експерименту.

Тема № 7 Інтерпретація результатів експериментального дослідження психіки.

Семінарське заняття: критерії оцінки якості психологічного експерименту.

Навчальна мета заняття: сформувати вміння здійснювати критичний аналіз психологічних експериментів.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Проблема аналізу результатів у експериментальному дослідженні.

Література

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав., 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Кієво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

План проведення заняття:

- a. ознайомтесь з прикладами експериментів;
- b. виявіть допущені помилки;
- c. конкретизуйте дані помилки;
- d. запропонуйте способи їх вирішення.

Опис експериментів

Експеримент № 1:

Студент-психолог вирішив перевірити гіпотезу: високий рівень дратівливості в більшій мірі сприяє розв'язанню простої задачі та в меншій мірі сприяє розв'язанню складної задачі.

18 осіб (3 чоловіків та 15 жінок), що мали високий рівень дратівливості, та 31 особа (12 чоловіків та 19 жінок), що мали низький рівень дратівливості, отримали по 5 простих задач. Реєструвався час, який був необхідний для їх розв'язання. Група з високим рівнем дратівливості розв'язала задачі швидше, ніж інша група. Дослідник зробив висновок, що гіпотеза підтвердилась.

Експеримент № 2:

Студент-психолог вирішив показати в експериментальному дослідженні, що наявність перешкоди призводить до агресивної поведінки.

Піддослідні (молоді чоловіки - 45 осіб) були розподілені на 2 групи. Для кожної групи була створена одна з двох ситуацій:

- 1) Пропонувалось розв'язати задачу, яка в дійсності не мала розв'язання. Поруч знаходився інший студент (помічник експериментатора).
- 2) Пропонувалось розв'язати задачу, що має розв'язання. Але інший студент (помічник експериментатора) намагався заважати піддослідному під час розв'язання задачі.

Після цього кожному піддослідному пропонувалось зіграти роль вчителя для другого студента (помічника експериментатора), якому пропонувалось розв'язати 4 задачі. Вчитель повинен був винагороджувати учня оцінкою за 5-бальною шкалою за правильне виконання завдання та карати його, даючи штраф від 1 до 7 балів.

В основному учасники експериментів, що пройшли через ситуацію № 2 штрафували "учня" більше, ніж ті, що пройшли через ситуацію № 1.

ІІІ. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно інтерпретації результатів експериментального дослідження психіки.

Тема № 8 Типи експериментів у психології.

Семінарське заняття: визначення незалежної та залежної змінних як основних характеристик психологічного експерименту.

Навчальна мета заняття сформувати вміння операційно визначати незалежну та залежну змінні психологічних експериментів.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Проблема визначення змінних у психологічному експерименті.

Література:

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав., 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Проаналізуйте експеримент та дайте письмову відповідь на запитання: 1. Як була сформульована гіпотеза дослідження? 2. Що виступало в ролі незалежної змінної? Скільки вона має рівнів? 3. Що виступало в ролі залежної змінної? 4. Як вимірювалась залежна змінна?

Завдання № 1: Проаналізуйте наступний експеримент Е. Лофтус (E. Loftus, 1975) з серії експериментів “Наші пригадування”.

Опис експерименту:

Більшість досліджень Е. Лофтус в області пам'яті пов'язані з судовими свідченнями свідків.

Дослідження Е. Лофтус продемонстрували, що при відтворенні пам'ять використовує нову та вже існуючу інформацію для заповнення прогалин у наших пригадуваннях. Пригадування – нестійкі та можуть змінюватись з часом.

Е Лофтус прагнула показати, що словесне формулювання питань, що задаються свідкам, може змінювати їх пригадування про події, коли їм задають інші питання про ці ж події через деякий час.

150 студентів невеликими групами дивились фільм про автомобільну аварію, в якій зіштовхнулись послідовно одна за одною 5 машин. Катастрофа трапилась тому, що водій машини А ігнорував стоп-сигнал та виїхав на пожвавлену дорогу. Сама подія тривала всього 4 секунди, а весь фільм йшов менше хвилини.

Після перегляду фільму досліджуваним роздали опитувальні листи, що містили 10 питань.

У половини досліджуваних першим стояло питання: “Наскільки швидко рухалась машина А, коли вона проїжджала стоп-сигнал?”

У другій половини піддослідних перше питання було таке: “Як швидко їхала машина А, коли вона повернула направо?” Інші питання практично не представляли інтересу для дослідника, за винятком останнього. Воно було однаковим для обох груп: “Ви бачили стоп-сигнал для машини А?”

В групі, якій першим було задане питання із згадуванням стоп-сигналу, 53 % відповіли, що бачили його. В той же час в групі, де першим було питання про правий поворот, тільки 35 % сказали, що бачили стоп-сигнал. Відмінності були статистично значимими.

Завдання № 2: Проаналізуйте наступний експеримент С. Аша (S. E. Asch, 1946) з серії експериментів “Створення доброго враження”.

Опис експерименту:

С. Аш визнавав, що звичайно ми маємо, по меншій мірі декілька характеристик, на основі яких формується враження. Однак ми сприймаємо людину не як набір різних індивідуальних рис. Замість цього створюється загальне враження про особистість в цілому. С. Аш помітив, що різні характеристики, які ви спостерігаєте у інших людей, мають неоднакову вагу в процесі формування враження. Ті, що мають найбільший вплив, називають центральними якостями, а ті, що менш важливі, - периферійні якості.

С. Аш поставив задачу з'ясувати, яким чином наш розум організує ці різні окремі характеристики в єдине враження.

В дослідженні прийняли участь студенти університету. В групі А було 90 піддослідних, а в групі В – 76 піддослідних. Їм було запропоновано уважно вислухати зміст тексту з прикметників, які характеризують людину, і на цій основі спробувати сформулювати про цю людину своє враження.

Групи почули наступні списки:

Група А: інтелігентний, освічений, працьовитий, теплий, рішучий, практичний, передбачливий.

Група В: інтелігентний, освічений, працьовитий, холодний, рішучий, практичний, передбачливий.

Списки були ідентичними, за винятком єдиного слова: теплий змінено на холодний.

Далі піддослідні отримали 2 завдання:

1) написати короткий нарис характеру даної людини;

2) виділити в кожній з 18 пар прикметників-антонімів той термін, який точніше відповідає даній людині:

1. Благородний-неблагородний.	10.Безжалісний-гуманний.
2. Хитрий-мудрий.	11.Гарний-непривабливий.
3. Нещасний-щасливий.	12.Постійний-непостійний.
4. Дратівливий-добродушний.	13.Легковажний-серйозний.
5. Гумористичний-без почуття гумору	14. Стиманий-балакучий
6.Товариський-нетовариський	15.Егоцентричний-альтруїстичний
7.Визнаний-невизнаний	16.Мрійливий-практичний
8.Ненадійний-надійний.	17.Сильний-слабкий.
9.Важливий-незначний	18.Нечесний-чесний.

3) розташувати всі прикметники за мірою їх важливості для визначення свого враження.

Піддослідні, які чули слово “теплий”, в своїх описах робили людину благородною, мудрою, щасливою, добродушною; такою, що має почуття гумору; товариською, визнаною, гуманною, альтруїстичною, мрійливою.

Піддослідні, що чули слово “холодний”, наділяли людину протилежними якостями.

В той же час людину, що характеризувалась словом “теплий”, не вважали значно більш надійною, важливою, гарною, постійною, серйозною, стриманою, сильною чи чесною.

В групі А 49 % піддослідних розташували слово “теплий” на І чи на ІІ місці з семи. В групі В 48 % піддослідних поставили слово “холодний” на І чи на ІІ місці.

Завдання № 3: Проаналізуйте наступний експеримент “Чи дійсно більш м’яке покарання за виконання будь-якого вчинка знижує привабливість такої поведінки сильніше, ніж суворе покарання?”

Це припущення вперше перевірили Е. Аронсон та Дж. Мерілл Карлсміт (Aronson & Carlsmith, 1963).

Опис експерименту:

Дослідники намагались вплинути на установки дітей-дошкільнят. Ці установки не мали значення для суспільства, але були дуже важливі для дітей – дослідники змінювали надання переваги іграшкам різного типу.

Спочатку експериментатор попросив оцінити привабливість декількох іграшок. Далі він показав на іграшку, одну з тих, які подобались дітям більше всього і сказав дитині, що їй чи йому грати з нею забороняється.

Половині дітей загрожувало легке покарання за непослух, а іншій половині – досить суворе покарання.

Далі експериментатор виходив з кімнати на декілька хвилин, щоб дати дітям час та можливість грати з іншими іграшками і щоб вони відчули спокусу

пограти із забороненою іграшкою. Ніхто з дітей із забороненою іграшкою грати не став.

Експериментатор повернувся в кімнату і попросив кожну дитину оцінити, як їй чи йому сподобались іграшки.

Дослідники прийшли до таких висновків: 1. Для обмеження поведінки у дітей, яким загрожує більш суворе покарання, є достатньо виправдань. Вони розуміють, чому не грали з привабливою іграшкою і у них немає причин змінити свою установку по відношенню до неї. Ці діти продовжували вважати заборонену іграшку бажаною. 2. Діти в ситуації слабкої загрози покарання (тобто зовнішніх виправдань для того, щоб не грати з іграшкою недостатньо) шукали внутрішнього виправдання. Вони переконували себе, що вони не грали з іграшкою, тому що вона їм не подобалась. Вони оцінювали заборонену іграшку як менш привабливу, ніж на початку дослідження.

Завдання № 4: Проаналізуйте наступний експеримент Фінкельштейна та Рамі (Finkelstein and Ramey, 1977) “Можна навчитись бути безпорадними”.

Опис експерименту:

Групи маленьких дітей, лежачи в ліжках, спостерігали за іграшками-мобіле для малюків, які знаходились над ними. У однієї групи дітей були спеціальні “чутливі” подушки, і, рухаючи своїми головками, діти могли впливати на колові рухи іграшок.

Над ліжками іншої групи дітей знаходились такі ж іграшки, але було запрограмовано, що їх обертання не піддавалось контролю дітей.

Обидві групи дітей протягом 2-х тижнів кожний день по 10 хвилин лежали в ліжках з іграшками, що рухались над головами.

Діти з групи, у якої були подушки, що давали можливість контролю, стали дуже спритно маніпулювати іграшками, рухаючи головками.

Самі важливі спостереження були зроблені, коли група дітей, яка раніше не мала можливості впливати на рух іграшок, отримала ті ж самі “чутливі” подушки і навіть більше часу на те, щоб навчитися контролювати рух іграшок, ніж мала перша група. Ці діти виявились повністю нездатними навчитись контролювати рух іграшок. Отриманий в першій ситуації досвід навчив їх, що від їх поведінки рухи іграшок не залежать, і це знання перейшло в нову ситуацію, коли можливість такого контролю була реальна.

В експерименті з іграшками, що рухаються, діти навчились бути безпорадними.

Завдання № 5: Проаналізуйте наступний експеримент Норберта Шварца та його колег (Schwarz et al., 1991) “На основі чого люди оцінюють власні особливості?”.

Як зазначає зарубіжний вчений Х.Р. Маркус (H.R. Markus, 1977), досить часто люди не мають фіксованих схем, що стосуються їх особливостей, і тому можуть робити судження про себе, засновані на тому, наскільки легко їм вдається пригадати приклади власної поведінки.

Норберт Шварц та його колеги провели наступний експеримент.

Опис експерименту:

В одному випадку вони просили людей пригадати 6 епізодів, коли ті діяли рішучо. Для більшості людей зробити це виявилось досить легко.

В другому випадку дослідники просили людей пригадати 12 епізодів, коли ті діяли рішучо. Це завдання виявилось набагато більш складнішим.

Далі всіх учасників просили оцінити, наскільки рішучі, на їх погляд, вони є в дійсності.

Люди, яких просили пригадати 6 епізодів, вважали себе відносно рішучими, оскільки їм було просто пригадати таке число прикладів.

Люди, яких просили пригадати 12 епізодів, вважали себе відносно нерішучими, оскільки їм було важко пригадати таку кількість прикладів.

Інших людей просили пригадати 6 чи 12 епізодів, коли вони поводити себе нерішучо, і були отримані схожі результати. Ті, кого просили пригадати 6 епізодів, вважали себе відносно нерішучими.

ІІІ. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно типів експериментів у психології.

Тема № 9 Кореляційні дослідження у психології

Семінарське заняття: Особливості кореляційних досліджень у психології.

Навчальна мета заняття сформувати розуміння особливостей кореляційних досліджень у психології.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Поняття кореляції.
2. Види кореляцій.
3. Кореляційний аналіз.

Література

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав,. 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robot/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.

<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>

5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf

https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/

[Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/](#)

Методичне та матеріально-технічне забезпечення заняття: бланк з поняттями, ручка.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Пошук і аналіз указаних статистичних мір зв'язку використовується, по-перше, як прийом статистичного аналізу даних, коли, наприклад, оцінюється надійність експериментальних результатів, валідність тестових методик, або коли відсутність кореляції дозволяє відкинути гіпотезу про причинно-наслідковий зв'язок між змінними. Неможливість відхилення 0-гіпотези в останньому випадку обумовлена відсутністю коваріації незалежної і залежної змінних, яка є суттєвою умовою каузального висновку. Отже, коефіцієнт кореляції, як міра зв'язку, може виконувати ту ж роль, що і міри відмінностей (наприклад, χ^2 -Стюдента, дисперсійний аналіз тощо).

По-друге, оцінка статистичної міри зв'язку є необхідною складовою кореляційного дослідження як засобу емпіричної перевірки психологічних гіпотез про природні зв'язки між змінними, рівні яких активно не змінюються, а лише вимірюються дослідником.

Отже, кореляційним дослідженням, як правило, називають пасивно спостережуване дослідження, яке має на меті виявлення статистичного взаємозв'язку між змінними і психологічний прогноз на основі визначених інтеркореляцій.

Такого роду дослідження широко використовуються у випадку ускладнення предмета, коли організація активних експериментальних дій неможлива, утруднена або небажана, оскільки процеси, що досліджуються, можуть утратити якісну специфіку, якщо їх штучно ізолювати. Наприклад, досить важко, а з етичних міркувань і неможливо, дослідити каузальні зв'язки між розлученням батьків і розвитком певних особистісних характеристик дітей або, скажімо, між порядком народжуваності й інтелектом. Тут можливо установити тільки статистичні зв'язки.

Крім того, кореляційне дослідження, на відміну від експерименту, дає змогу у більшості випадків швидко провести дослідження, зекономити гроші й час.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно кореляційних досліджень у психології.

Тема № 10. Соціально–психологічні аспекти психологічного дослідження

Семінарське заняття: Соціальні аспекти психологічних експериментів.

Навчальна мета заняття сформулювати уявлення про соціальні аспекти психологічного експерименту та його аналізу.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Теорія та практика соціального експерименту.

Література

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав., 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robot/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.
<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>
4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

На початку заняття, студентам оголошується назва теми семінарського заняття, план заняття та ті запитання, що будуть розглянуті.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Опишіть ймовірний експеримент, в якому має бути: 1) сформульована гіпотеза дослідження; 2) незалежна змінна; 3) залежна змінна; 4) емпіричні методи; 5) вибірка; 6) можливі артефакти. Вкажіть до якої предметної сфери належить дослідження.

Моделювання в наукових дослідженнях

Подібність і моделювання в наукових дослідженнях

Методи теорії подібності та моделювання широко застосовуються в різних наукових дослідженнях. Моделювання можна визначити як метод практичного або теоретичного опосередкованого оперування об'єктом. При цьому досліджується не сам об'єкт, а проміжний допоміжний, що знаходиться в деякому об'єктивному відповідно з самим пізнаваним об'єктом і здатний на окремих етапах пізнання представляти в певних відносинах досліджуваний об'єкт, а також давати по дослідженню моделі інформацію про об'єкт.

При моделюванні важлива та допомога, яку воно надає при розтині якісних і кількісних властивостей явищ однакової фізичної природи і явищ, різнорідних за своєю фізичною сутністю. У природі внаслідок її матеріальної єдності є деякі загальні співвідношення і найпростіші форми, що дозволяє робити широкі практичні узагальнення, в ряді випадків відволікаючись в процесі пізнання від деталей явищ, що відбуваються. Таким чином, при моделюванні завжди повинні бути присутні деякі співвідношення, що встановлюють умови переходу від моделі до досліджуваного об'єкта (оригіналу). Такі співвідношення носять назву масштабів. Моделювання включає наукові дослідження, спрямовані на вирішення як загально-філософських і загальнонаукових проблем (перший аспект), так і на вирішення конкретних науково-технічних завдань (другий аспект), де моделювання виступає як інструмент дослідження. Прийоми аналізу і апарат рішення при цьому різні, але метод однаково вимагає встановлення критеріїв подібності, тобто словесного або математичного формулювання тих умов, при яких модель може вважатися закономірно відображаючої (в тому чи іншому сенсі) оригінал.

Подібність явищ, що характеризується відповідністю (в окремому випадку пропорційністю) величин, що беруть участь в досліджуваних явищах, що відбуваються в оригіналах і в моделях, за ступенем відповідності параметрів моделі і оригіналу, як було сказано вище, може бути трьох видів: абсолютна, повна і неповна. Розглянемо їх більш докладніше.

Абсолютна подібність, вимагає повної тотожності станів або явищ у просторі й часі, являє собою абстрактне поняття, що реалізовується тільки умоглядно.

Повна подібність — подібність тих процесів, що протікають у часі і просторі, які досить повно для цілей даного дослідження визначають досліджуване явище.

Неповна подібність пов'язана з вивченням процесів тільки в часі або тільки в просторі. Так, електромеханічні процеси в синхронному генераторі

можуть бути подібні в часі, без дотримання геометричної подібності полів всередині машини.

Наближена подібність реалізується при деяких спрощених припущеннях, що призводять до спотворень, що заздалегідь кількісно оцінюються.

Види моделей

Теорія подібності і моделювання, яка являється, в сутності, теорії постановки і обробки провідних експериментальних і аналітичних досліджень, спроможна в значній мірі вирішити більшість виникаючих при цьому труднощів. Однак подібне і моделювання не можуть встановитися і не стали окремою (спеціальною наукою, хоча в гносеологічному плані виділяють деякі спільні властивості, властиві всім моделям. Ці властивості полягають в наявності деякої структури статичної і динамічної, яка подібна чи розглядається в якості подібної структури іншої системи. Деяка модель, таким чином, це природний чи штучний об'єкт, який знаходиться в відповідностях об'єкта, який ми вивчаємо чи якої-небудь з його сторін. В процесі вивчення модель слугує відносно самостійним «квазі об'єктом», який дозволяє отримати при його дослідженні деякі знання про самий об'єкт, який ми вивчаємо. Моделі всіх видів постійно отримують все більших значень, які дозволяють проводити наукові дослідження різних процесів, уточнювати теорії. Роботи різних установок, перевіряти висновки і отримувати більш повне і наочне представлення, чим це можливо було би зробити тільки на основі розрахунку. Моделі мають більше значення з точки зору навчання, дозволяючи неодноразово відтворювати режими машин, апаратів і систем, досліджуючи при цьому їх в пришвидшеному часі, потрібному для отримання потрібного досвіду. Моделі дозволяють опрацювання психологічної сумісності нових систем, людини.

Концептуальні моделі припускають розробку і використання моделей, формуючих спостереженням в процесі навчання і нагляду за об'єктом, під час його функціонування. Моделі дозволяють оцінювати значимість властивостей цілісності, виявляти властивості системи і приходити в деякі стани, визначене її власною структурою. Інколи виділяються логічні моделі, які будуються за допомогою апарата математичної логіки, а формальна побудова використовується далі для змістовної їх інтерпретації.

Кібернетичні моделі мають основу на отриманні співвідношень між вхідними і вихідними функціями для деякого чорного або сірого ящика, який представляє досліджуване явище, без розкриття його внутрішньої структури.

Останнім часом багато уваги приділяється задачам синтезу на відміну від задач аналізу. Синтез потребує не просто визначення характеру процесу при заданих його початкових умов, але визначення таких впливів на систему (і таке її моделювання), при яких вдалось би виявити характер і величину впливів, які дозволяють в даній системі такий характер процесів, який бажано надати процесам в проектуванні чи вже функціонуючої системи.

Модель відкриває великі можливості перевіряти передумови різних співвідношень і припущень, прийнятих при математичному описі різних процесів, виникаючих в аварійних умовах, і відтворювати всі дії персоналу в умовах, близьких до природних, необхідних для усунення аварійних ситуацій, таким чином здійснити психологічне моделювання операцій. Подібність і моделювання не тільки не знаходиться в протиріччях з аналітичними методами, які застосовують, але, навпаки, підкріплюють їх, забезпечуючи перевірку аналітичних методів, сприяючи впевненості в їх використанні.

ЕКСПЕРИМЕНТ СОЦІАЛЬНИЙ (Е.с.) – специфічний різновид наукового експерименту, об'єктами якого виступають соціальні явища і процеси. Це метод пізнання соц. явищ і процесів шляхом предметно-практич. їх перетворення з метою верифікації гіпотез, коли дослідник здійснює маніпулювання змінними і спостерігає ефекти, зумовлені цією дією (Дж. Кемпбелл). Він відрізняється від ін. методів актив. втручанням в природу об'єкта, що дає можливість дослідити причинно-наслідк. зв'язки, глибоко проникнути в суть явищ. Е. с. – спосіб отримання інформації про кількісні та якісні зміни показників об'єкта внаслідок впливу на нього деяких керов. і контрольов. чинників (змінних). Він припускає предметно-практичне перетворення об'єкта відповідно до гіпотези в контрольов. і керов. умовах маломасштаб. буття.

Е. с. має сенс тільки тоді, коли існує можливість перенесення отриманих результатів на об'єкти, подібні до експерим., або масштабніші. Він пройшов тривалий шлях розвитку від елементів випробування, проб у різних сферах діяльності до склад. і розвиненого методу соціального пізнання. Вже у стародав. суспільствах особливе місце посідали випробування на зрілість, відгуки яких збереглися в звичаях, обрядах і фольклорі усіх народів, широко застосовували ініціації та посвяти (чоловіків, жінок, воїнів, вождів, жерців та ін.). Згодом почали влаштовувати перевірки для чиновників і учнів, випробовувати різноманітні форми організації суспільного життя тощо. Наступ. етап пов'язаний із розвитком природознавства, виникненням спочатку природничо-наук. експерименту, а з часом, у процесі становлення соціол. науки, і Е. с.

На відміну від інших методів дослідж., Е. с. притаманна висока активність, трансформація об'єкта дослідж., втручання дослідника в його структуру. З одного боку, це забезпечує ефективність даного методу, з ін. – зберігає небезпеку матеріальних та моральних втрат і негатив. залишкових деформацій об'єкта. Для мінімізації негатив. наслідків необхідно здійснювати експерим. процедури відповідно до закону, дотримуватися правових і етич. норм. Заборонені експерименти, що викликають погіршення життя людини, порушують її права та свободи. Проводити Е. с. з людьми можна лише за їхньої згоди, а у випадку невдачі необхідно компенсувати людям втрати і забезпечити повернення до колиш. форм життя. Основи теорії Е. с., закладені в працях Дж.-С. Мілля, О. Конта, Е. Дюркгайма, Е. Мейо, С. Стауффера, К. Поппера, Ю. Габермаса, Дж. Кемпбелла й ін., отримали істотний розвиток у

роботах вітчизняних дослідників, зокрема Ю. Сурміна, М. Туленкова, С. Фареника. Проблеми Е. с. досить активно обговорювали і вивчали ще за часів СРСР, коли експеримент у суспільстві розглядали як засіб вдосконалення соціалізму. Загалом це мало прогресивне значення, оскільки протягом тривалого часу радянської історії відбувалося пряме впровадження часто недостатньо обґрунтованих, скоростиглих нововведень у масштабах всього суспільства без будь-якої поперед. перевірки у малих масштабах, що призводило до прорахунків і знач. втрат, які маскували черговими періодами загострення класової боротьби і репресій проти «ворогів народу». Соціаліст. експерименталістика, поряд із реал. досягненнями, характеризувалася ідеол. заборонами на експерим. пошуки у сферах приват. власності, ринку, політ. плюралізму тощо.

Зі здобуттям Україною незалежності певний час Е. с. вважали символом авторитарного свавілля над суспільством. Справедливо критикуючи рад. минуле, демократ. публіцисти часто зводили його до масштабу волонтаризму в управлінні. З приводу застосування Е. с. у сучас. суспільстві існують не лише цілком виправдані побоювання, але й безліч забобонів, що часто ґрунтуються на принципі помилк. гуманізму, згідно з яким проводити Е. с. на людях не можна. Однак, якщо дотримуватися цього принципу, то сусп-ву потрібно або зупинитися у своєму розвитку, оскільки первин. актом будь-яких змін є впровадження нововведень, або упроваджувати в широких масштабах будь-яке нововведення без його поперед. перевірки в малих масштабах.

Виділяють чотири етичні доктрини Е. с.: моральний позитивізм, консерватизм, модернізм і футуризм. З погляду морал. позитивізму немає ніякого іншого морального стандарту, крім нині існуючого. Етичний позитивізм виходить з того, що все дійсне є розумним і благим, тому воно на стороні сили (експеримент – засіб підвищення авторитету сили). Моральний консерватизм забороняє Е. с., моральний модернізм виправдовує його як інструмент інновац. діяльності, моральний футуризм – розглядає як спосіб реалізації ідеальної моделі майбутнього. На думку К. Поппера, суспільний розвиток здійснюється шляхом створення таких соціальних технологій, які повинні бути перевірені за допомогою поступової або поетапної соціальної інженерії, ключову роль в реалізації якої відіграє Е. с. (ця роль у суспільстві постійно зростає з посиленням динаміки соціальних змін і ускладненням сусп. розвитку). Він виконує в суспільстві різноманітні функції, зокрема перевірочну, узагальнення передового досвіду, інноваційну, прогностичну. За місцезнаходженням об'єкта розрізняють виробничий, військовий, економічний, політичний, педагогічний, психологічний та ін. Е. с.; за основною метою – перевірочні та пошук.; за специфікою дослідниц. завдання – наук. і практичні; за ступ. наявності соц. натури – натурні, модел., уявні; за характером експерим. ситуації – польові й лабораторні; за структурою експерим. діяльності – проектні (активні та пасивні), експерименти «екс-пост-факто»; за логіч. структурою доказу гіпотези – паралельні, послідовні; за типом суб'єкта

– самоексперименти, експерименти з виконанням ролі суб'єкта наявним органом упр., експерименти зі спеціально створеним суб'єктом.

У структурі Е. с. як процесу виокремлюють три етапи, кожен з яких включає відповід. комплекс операцій. Підготов. етап передбачає обґрунтування необхідності, можливості та доцільності Е. с., розроблення методол. (аналіз практич. проблем. ситуації, формулювання пізнавал. проблеми, визначення цілей і завдань, експерим. об'єкта і предмета дослідж., висунення гіпотез, емпірич. інтерпретації та операціоналізації понять) і метод. (побудова методики експерименту, планування його процедур) розділів програми, побудову узагальненої моделі Е. с., формування необхідних умов для його проведення. Основним змістом реалізації етапу виступає предметно-практична діяльність експериментатора та обстежуваних: випробування, спостереження, контроль, вимірювання змінних, управління та ін. Етапи аналізу й узагальнення результатів пов'язані з перетворенням експерим. факту дійсності, отриманого на поперед. етапі, у наук. факт; перенесенням отриманих результатів з об'єкта Е. с. на реальні об'єкти та процеси.

Незважаючи на те, що в останні десятиліття авторитет Е. с. як ефектив. критерію істини дещо ослаб, він належить до методів наук. пізнання, що найінтенсивніше розвиваються. Відбувається значне розширення соціальних наук, в яких застосовують експерим. метод; стрімко розвивається моделювання, математичне і уявне моделювання (останнє особливо ефективне при роботі дослідника з недоступ. об'єктами та об'єктами, дії з якими обмежені через їхню особливу цінність і унікальність); формуються нормативно-правові основи Е. с.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Наприкінці заняття студенти дають зворотній зв'язок викладачу, який досвід вони придбали і висловлюють свої думки стосовно **соціально-психологічних аспектів психологічного дослідження**

4.Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Галян О.І. Експериментальна психологія: навчальний посібник. / О.І. Галян, І.М. Галян. - К. : Академвидав,. 2012.-400 с.
https://library.udpu.edu.ua/library_files/439914.pdf
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології: навчальний посібник. - К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. - 283 с.
<http://publish-ukma.kiev.ua/ua/katalog/psihologiya-i-socialna-robota/146-klasichni-esperimenti-psihologiyi.html>
3. Кравчук С. Л. Експериментальна психологія: теорія і практика психологічного експерименту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Л. Кравчук. - К.: Київський університет, 2012. - 286 с.

<https://sociology.knu.ua/uk/library/eksperimentalna-psihologiya-teoriya-i-praktika-psihologichnogo-eksperimentu-pidruchnik>

4. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія : підручник - Київ : Центр учб. літ., 2017. - 359 с.
<https://stylus.ua/uk/s-d-maksimenko-e-l-nosenko-eksperimentalna-psihologiya-p1048859c12505.html>
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К. : Знання, 2017. - 310 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti.pdf
https://chtyvo.org.ua/authors/Kushnarenko_Natalia/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovo-doslidnytskoi_diialnosti/

Допоміжна:

1. Експериментальна психологія [Текст] : [курс лекцій] / [уклад. О.В. Романенко]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 146 с.
2. Практична психологія : навч. посіб. Для студ. вищ.навч. закл. / М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець та ін. - К.: Київ. нац. торг.-екон. Ун-т, 2017. - 728 с.
3. Advances in Experimental Social Psychology. / James M. Olson (Editor), 1st Edition, Academic Press, 2018
4. Engber, D. Does the trolley problem have a problem? Slate, 2018. Retrieved from <https://slate.com/technology/2018/06/psychologys-trolley-problem-might-have-a-problem.html>
5. Gozli, D. Experimental Psychology and Human Agency. Springer International Publishing, 2019.
6. Grange J.A., Does Task Activation in Task Switching Influence Inhibition or Episodic Interference? // Experimental Psychology, 2018, vol. 65, pp. 393-404. <https://doi.org/10.1027/1618-3169/a000423>.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

7. Психологічні експерименти <https://4brain.ru/psy/experimenty.php>
8. Наукова психологія. Класичні експерименти в психології. Найвідоміші психологічні гіпотези. <https://psyfactor.org/lybr102-2.htm>
14. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) <http://scholar.google.com>
15. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
16. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
17. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
18. Пошукова система WorldWideScience.org <https://worldwidescience.org/>
19. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>
20. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
21. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>

22. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

23. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>